

MEDELSBILD
FÖR
Brännkyrka
Hembygdsförening
Nr 14 1956
Red. J. A. Widegren

Adr.: Älvsjö - Tel. 47 15 15 - Postgiro: 51237

SOLBERGA

utgör för närvarande Brännkyrka församlings kyrkoherdeboställe. Den äldsta kända uppgiften är från 1600-talet och lyder så: "Solberga med hela räntan donerades till capellansbord uti Brännkyrka socken för alltid av okänd person". Hemmanet var sålunda donationsjord, troligen avsöndrat från Örby säteri. Då Brännkyrka i kyrkligt avseende från 1550 till 1587 var skild från Huddinge och lagt under skolan på Södermalm, nyttjade skolmästaren prästbordet, uppbar rättigheterna av församlingen och förrättade prästsysslorna. Under denna tid är det möjligt, att han även bodde på Solberga. Detta framgår även av ett kungl. brev av år 1876, vari det heter: "Från det till skollärareboställe avsöndrade området från Örby säteri avskiljdes 3 kvadratrevor och 90 kvadratstänger till utvidgning av Brännkyrka kyrkogård". I 1772 års jordebok upptages Solberga som $2\frac{1}{3}$ mantal kronohemman. Av nedanstående redogörelse framgår, att Solberga år 1658 nyttjades som prästboställe.

År 1643 blev Johannes Nicolaus Fernelius komminister i Brännkyrka och möjligt är, att han även som kyrkoherde i pastoratet bodde kvar i Solberga. Vid sin förman Olai död utnämndes han på församlingens och herr Jacob Forbes å Fullersta begäran till kyrkoherde. Det dröjde dock endast några år innan den mammondyrkande kyrkoherden i Katarina i Stockholm, Petrus Arensbeckius, började kasta giriga blickar på det förmånliga pastoratet. Han bestormade konsistoriet med böner om större löneförmåner. Slutligen gav man efter och bestämde 1658, att Huddinge-Brännkyrka skulle lyda under Katarina, dock först sedan Fernelius blivit transporterad till Tuna i Södermanland. Den gnidige Arensbeckius avvaktade ej denna transport utan sökte med våld sätta sig i besittning av pastoralerna. Han for ut med ett dussin drängar, vilka beväpnade med påkar,

svärd, yxor och liar till Solberga, där han övade rån och våldsvärkan, slående såväl Fernelius och hans hustru blå och blodiga. Med likaledes väpnad eskort drog han ut med en mängd höskrindor, lastade därpå det hö. som slagits av Fernelius och hans folk och körde det till Stockholm. För sina bravader ställdes han inför världslig domstol och sedan synes nämnda konsistoriebeslut ha upphävts eller fallit i glömska.

Prästgården är vackert belägen i skogsbrynet strax söder om kyrkan. Huvudbyggnaden är nyuppförd, medan gårdens övriga byggnader är av äldre datum, troligen från början av 1800-talet. Strax öster om gården fanns en liten ryggåstuga, knuttimrad, rödfärgad, tegeltäckt och innehållande ett enda rum. Denna revs år 1955 av gatunämnden för att bereda plats för nya vägar, vilket alla hembygdsintresserade i hög grad beklaga.

En av lantmätare Abraham Hesselgren år 1703 ritad karta över "Cappelansbordet och Solberga utägor" ger oss en god bild av egendomens belägenhet. Den omgavs i norr av Bergtorpet, Ekstugan och Brotäppan; i väster av Skräddartorpet och Lilla Fagergren; i söder av Stora Fagergren och Ormkärr samt i öster av klockarebostället.

För fastställelse av rågångarna tillstädeskommo år 1831 följande intresserade parter: å kungl. Maj:ts och kronans vägnar kronobefallningsman Gustaf Markander; å konsistoriets vägnar komminister G. A. Rinkberg; för Älvsjö greve Axel Lagerbjelke och löjtnant Ahlström; för Örby änkefru Beskow (inspektor And. Carlström); för Västberga greve Erik Sparre (inspektor Anders Söderlund); för Långbro P. A. Askergren samt för Huddinge kyrkoherde A. W. Gellerstedt. Emellan Älvsjö säteri och prästbostället hade i mitten av 1700-talet förevarit en tvist om äganderätten till förut omnämnda ägor mellan Långsjö och Älvsjö. Tvisten var då 100 år gammal och avgjordes vid tinget 1833, i överensstämmelse med upprättad karta av A. L. Fahlstein, varvid de omtvistade ägorna kom att tilldömas Solberga.

På grund av häradsrättens dom och svarandepartens överklagning översänder kammarkollegiet den 12 juni 1857 ett brev vari, förordnas, att anteckning skall göras i jordeboken, om att inom Solbergas komministerboställes ägor befintlig äng eller utjord tillhör Tomteberga kyrkas kyrkoboställe i Huddinge socken. — Genom detta brev finner vi sålunda, att de mycket omtalade tomterna i Älvsjö villastad ej tillhöra Stockholms stad eller Brännkyrka församling.

Donationshemmanets areal fastställdes till 16 tnl och 2,2 kpl. åker och 33 tnl. 20,9 kpl äng.

Vid uppmätning av klockarebostället år 1860 enligt en karta upprättad av Herman Sydow omfattade bostället 45,05 revar åker,

38,20 revar ängsmark och 1 tnl och 28 kpl berg eller tillsammans 6 tnl och 26,3 kpl. Från detta område avsöndrades 4,25 revar till kyrkogård.

”Enligt kungl. brev av den 2 aug. 1872 har Kungl. Maj:t förordnat, att med klockarbostället i Brännkyrka församling, vilket icke omnämnes i denna jordebok, men enligt prästverket för Strängnäs stift utgör en del av komministerbostället i Huddinge och Brännkyrka församlingars pastorat Solberga n:r 1 om 2/3 mantal.”

”Skolmästarebolet” innehaves år 1836 av magister N. E. Almgren.

Ännu en tvist avgjordes vid samma tid nämligen om Lerkrogen skulle höra till Solberga eller Västberga. Tvisten avgjordes vid tinget år 1833, varvid bestämdes, att lägenheten Lerkrogen skulle tillhöra Västberga. Den omfattade då 18 kpl åker, 0,23 kpl. lunda och 17 kpl backar.

”Kungliga brevet av den 4 mars 1870 förordnar, att ett belopp av 2.512 rdl och 13 öre, som blivit tillerkänt Brännkyrka komministerboställe, må av församlingen få såsom lån mottagas i och för amortering av ett av densamma förut upptagit lån för uppbyggande av fattighus med villkor att lånet skall vara tillgängligt till återbetalning i fall tillfälle framdeles skulle sig yppa till inköp för boställets räkning av jordlägenhet eller frälseränta, vilket skall åligga prästerskapet, att hos domkapitlet anmäla.”

År 1872 bildades ett bolag, som kallade sig Brännkyrka sjösänkingsföretag. Meningen var, att man genom utdikning skulle avleda Brännkyrkasjöns vatten och sålunda vinna odlingsbar mark. Bolaget hade instämt komminister Per Rollén att som sin andel av företaget betala 704 riksdaler och 65 öre. Såväl domkapitlet som kronofogden hade avgivit yttranden till Kungl. Maj:t, vilket förordnat, att med detta boställes deltagande i kostnaderna skulle förfaras i enlighet med förordningen av den 30/11 1841. I denna bestämmes att den tredskande parten skall avstå den jordareal, som utvinnes, till övriga parter, men erhålla ersättning i annan jord, som lämnar fullt vederlag för vad som avträdes.

Antagligen har solbergahemmanet, när Brännkyrkasjön torrlades, erhållit de spridda områden i Älvsjö villastad, vilka nu utgöres av prästgårdsmark, men ligger långt från stamhemmanet.

Brännkyrka kyrkas bristfälliga tillstånd påpekades vid många tillfällen under 1700-talet, vilket framgår av sockenstämmoprotokollen från denna tid. De sockenbor, som ivrigast framhöll nödvändigheten av en grundlig reparation, var komminister Karl Molin, baron Cederhjelm å Västberga och kapten von Torcken å Hägersten. Den sistnämnde ingav år 1791 den 9/10 följande skrivelse till sockenstämman: (Stavningen är ändrad men ej ordföljden.)

1) Efter anställd undersökning befanns kyrkans valv överallt totaliter fördärvat och inom kort tillika alldeles förstör hennes valv.

2) Denna bristfällighet är orsaken till att sakristian till både valv och tak, tvenne väggar är alldeles uppruttnade och underhåller en syra som fördärvar allt vad som uti denna förvaras;

3) Murarna inom tornet utvisa, att kyrkan någon tid undergått en stark eldsvåda, men det oaktat har tornet i denna stund icke något fel, men klockorna kunna med fullkomlig säkerhet flyttas dit, så snart bottnarna apterats därtill.

4) Trappan till tornet är alldeles förfallen och måste muras av sten rymligare, ifall klockorna kommer att flyttas.

5) Klockstapeln är till sin fot alldeles upprutten, så att man innan kort äventyrar själva klockorna.

6) På större delen av bjälkar och takstolsvirke kan man intet göra någon räkning, ty det som på sina ställen ej är fördärvat av dropp, finnes så maskstunget att det ej mera må blandas bland nytt virke.

7) Vid en förestående reparation bör kyrkans ingång flyttas på gaveln, men bänkar kunna icke dessmindre apteras å ömse sidor, och ett nytt vapenhus tillmuras, så vinner man mera utrymme på manfolksidan och hela kyrkan får i anseende till fönster och bänkar en reguliere forme.

8) Kyrkans östra ända såsom mest irreguliere, kan icke ändras med mindre någon del av dess långsidor tillika med själva gaveln rives, då man utan synnerlig mera kostnad kunna öka hennes längd med 9 à 10 alnar, som förmodligen med de föregående ändringar skulle utgöra det utrymme, som nu erfordrades. Även som jag med fullkomlig säkerhet vågar uppgiva, att detta sätt i alla avseenden är det minst kostsamma.

9) Förslag över allt detta kan icke uppsättas innan församlingen resp. ledamöter fastställa huru långt reparationerna må sträcka sig, varvid ännu observeras att en förslagen dessein enl. författningarna kommer att underställas Kungl. Maj:ts hov-arkitektskontor och församlingen genom en fullständig detail föreslå den ändring som åstundas.

Hägersten den 8 oktober 1791.

I. von Torcken.

Frälseskattelägenheten Örnberg

har ett vackert läge vid mälarstranden strax söder om Vinterviken. Då Örnberg tidigare utgjort ett torp under Hägersten, sammanfaller dess historia med Hägerstens. När rådman Anders Reimers år 1797 inköpte Hägersten, påpekades särskilt, att i köpet ingick bl. a. säterilägenheterna Katrineberg, Charlottendal, Ekensberg, Örnberg, Klubben, Johannisdal och Aspudden.

Under den närmast följande tiden var Örnberg utarrenderad till följande: år 1815 till grosshandlare Hegart, 1830 till fabrikör Carl Smith, 1840 till handlanden B. J. Kreuger och 1848 till kapten C. T. Groth.

År 1862 sålde ägaren till Hägersten, baron K. Åkerhjelm, Örnberg till L. G. Heidenberg och J. F. Lagerlund. Fastigheten omfattade då 5 tnl. och 29 kpl. Fem år därefter gjorde de två sistnämnda ägarna konkurs, varvid fil. mag. Edvard Schnell inköpte lägenheten för 14.500 kronor.

Notarie Schnell sålde i sin tur Örnberg till jägmästare Carl Engelbrekt Lövenhjem år 1872 för en köpesumma av 15.000 r. r.

Den ovan omtalade fräselägenheten tycktes vara en åtrådd fastighet, vilket det förmånliga läget vid Mälaren i hög grad bidrog till.

Följande år — 1873 — köpte notarien Frans Peterson Örnberg för 17.000 riksdaler. Näste ägare var slaktaremästaren Per Johansson. Hans änka — Mathilda Johansson — sålde därefter lägenheten för 29.000 kr. till grosshandelsfirman John Odell & C:o år 1887. Taxeringsvärdet var då uppe i 16.500 kr.

En från Örnberg tidigare avsöndrad del hade inköpts av kungl. sekr. Carl Linnell, den kände ägaren till villa Lyran.

Fräselägenheten Midsommarkransen

var i slutet av 1700-talet krog och näringsställe samt uppbyggd å mark avsöndrad från Hägersten. För att vägfarande skulle få klart för sig, att det var en krog, uppsattes över ingången en krans. Det var på den tiden vanligt att sätta ett föremål över förstugudörren, som gav åt stället dess namn, i detta fall Midsommarkransen, en krans av midsommarblomster. Byggnaden — ett gulmålat trähus — finnes fortfarande kvar vid Södertäljevägen och ligger intill den stora bensinstationen. Inne på gården finnes en cirkel eller krans av stora stenar, som en del tror har givit upphov till namnet.

Den först kände, som bedrev krogrörelse här, var inspektör Johan Ingström. När ägaren till Hägersten, Claés Arrhén von Kapfelman (Bellmans svåger) inköpte Hägersten, följde i köpet fräselägenheten Midsommarkransen.

Under åren 1795—1819 var sergeanten Eric Frost innehavare av krogrörelsen och under samma tid arrenderade han krogen vid Nyboda. Efter honom övertogs den av Johan Jacob Hangelin. Emedan detta värdshus var beläget vid stora utfartsvägen (Södertäljevägen), där det förut fanns en hel del värdshus, förekom täta ombyten på ägare.

Under följande år sköttes krogrörelsen av änkan Anna Elisabeth Månsson. Under åren 1830—1877 sköttes rörelsen av Carl Johan Drugge, kapten av Trolle till Nybohov, smeden Johan Sedervall och kramhandlare Erik Strömstedt, vilken sistnämnde även arrenderade Lilla Nyborg.

År 1877 är åldermannen P. Lundqvist i mantalslängden upptagen som ägare till Midsommarkransen och utarrenderar densamma till trädgårdsmästare August Åkerström.

Nyboda eller Nybohov

är tidigare känt som torp under Årsta. Det har till följd härav genomgått samma utveckling genom tiderna som huvudgården. Under 1600-talet kallades torpet för Nibble. Fr.o.m. slutet av 1700-talet kallas gården i mantalslängderna för Nybohov. Denna namnförändring ägde rum år 1792 på kammarkollegiets order. Den avsondrades från Årsta omkring år 1750 och omfattade då 141 tnl och 30 kpl. Lägenheten omnämnes i jordeböckerna som ett halvt hemman frälse. Den kände ägaren till Hägersten, kapten Claes Arrhén von Kapfelman, var år 1760 antecknad som ägare till Nyboda och bodde han här till år 1763, då han köpte fräselägenheten Hägersten.

1768 såldes Nyboda till löjtnant Lars Högberg för 24.000 dr kmt. Under hans tid förekom på Nyboda flera hantverk, såsom tegel-, beck-, kimrök-, stärkelse- och saltbruk samt kattunstryckerier. År 1791 var kamreraren Carl Covander ägare. Efter denna tid nämnes tvenne ägare, nämligen kapten Carl Georg av Trolle och lantbrukare Carl Ferdinand Engström. Egendomen inköptes år 1820 av grosshandlare Joachim Fredrik Erdman och hans hustru Anna Fredrika Erdman född Flygerson, vilka överlämnade Nyboda år 1820 till borgerskapets gubbus i Stockholm. Efter denna tid utarrenderades fastigheten till J. W. Zimmerman och apotekare Reinhold Jock.

Till Nyboda hörde även Nybodahovs eller Grönbrinks värdshus. Krogen, som låg längst upp i Nyboda backe vid Södertäljevägen, var ett omtyckt rastställe, där vägfarande gärna stannade för att läska sig med det traktör Jakob Rubensson hade att bjuda på. Även Bellman hedrade krogen ibland med sin närvaro. Värdshusrörelsen nedlades år 1849.

Nybohovs gårdsbyggnad revs år 1946 för att lämna plats för spårvägshallarna och ett nytt hus byggdes sydost om den gamla gårdsplatsen. Där fanns ett envånings stenhus uppfört år 1777 med tvenne rödfärgade flyglar, inrymmande bränneri, bagarstuga och spannmålsbod. Dessutom fanns fähus, stall och vagnsbod.

Karta över Nybohovs frälsehemman år 1811 utvisar följande omgivningar: i norr Trehörningen, i väster Blommensbergs och Aspudens ägor, i söder Hägerstens ägor, i öster Årsta ägor. Strax utanför östra gränsen ligger torpet Bleke, värdshuset Grönbrink, lägenheten Fredriksborg och tre backstugor; i söder synes torpet Midsommarkransen och efter vänstra gränsen lägenheten Aspudden och Nyborg.

Fräselägenheten Aspudden

Aspudden, som under senare tid blivit en självständig stadsdel, omgives i norr av Gröndal, i öster av Nybohov, i söder av Midsommarkransen och i väster av Hägersten, från vilken egendom Aspudden vi seklets början blev avsondrad. Ägare till Hägersten vid denna tid var översten B. Munch, som sålde Aspudden till grosshandlare Gustaf Philip Laurin för en köpesumma av 11.000 r. b. jämte frälseränta och 15 tunnor säd (råg och vete lika). Under kortare tidsperioder (1818—1840) ägdes fastigheten av fältkamrerare P. V. Humble, sockerbagare I. Scheman, major E. Hardén m. fl.

Laurins sterbhusdelsägare sålde egendomen år 1860 till brukspatron S. F. Baumgardt för 26.500 r.r. Sistnämnde ägare, som inte kunde fullgöra sina ekonomiska skyldigheter, trädde år 1868 i likvidation, varvid bagare A. Berg på exekutiv auktion inköpte lägenheten för en köpesumma av 17.000 r.r. I detta köp ingick en del av Vinterviken.

Bagarmästare A. Berg sålde sedan en del av Aspudden till nitroglycerin A.-B. för 8.000 r.r. Detta skedde år 1871. Nästa ägare blev Johan Fredrik Frölén, som genom köp dessförinnan förvärvat egendomen av notarie Frans Peterson. Frölén sålde en del av Aspudden — bestående av skog och utmark — år 1877 till nitroglycerinfabriken och en annan del samt delar av Vinterviken till byggmästare H. O. Rundqvist för 31.000 kr., därav 27.000 kr. för byggnaderna.

Efter makens bortgång sålde änkan Amalia Lovisa Rundqvist fastigheten Aspudden år 1881 till E. A. Lundqvist, vilken i sin tur år 1901 sålde den till Byggnadsaktiebolaget Manheim för 50.000 kr.

Frälseskattelägenheten Ekensberg

Lägenheten är vackert belägen vid Mälaren, norr om Mörtviken och Stora Gröndal. Den har ursprungligen varit värdshus och är känd bl.a. från Fredmans epistel n:r 48. Rörelsen nedlades vid mitten av 1800-talet. Området äges nu av A.-B. Ekensbergs Varv.

Ett lagfartsprotokoll från år 1735 ger oss en god föreställning om Ekensbergs omfattning och belägenhet:

”Blef den under Åhrsta Säterie belägne hästhaga och derå uppbyde Krog, som Grefwen och Lagmannen, Högvälborne Herr Lars Cronhielm till Instrument- och Glasbrukssmeden uppå Kongsholmen i Stockholm Mester Gustaf Hårdt för-såldt för bemålte Hårdt till laga fastas erhållande upbuden 2:dre g:n. Actum ut Supra. På Häradstings Rättens wägnar Carl Stierneroos.”

Sålunda: greve Cronhjelm (ägaren till Årsta) säljer Ekensberg till smeden Gustav Hård år 1735. I protokollet omtalas att Ekensberg är beläget under Årsta Säteri. Förhållandet är nämligen sådant att Hägersten på sin tid är avsondrat från Årsta och Ekensberg från Hägersten. På detta sätt blir sålunda den s. k. Hästhagen med krogen en avsondringsprodukt från Årsta.

Under tiden 1735 till 1752 synes äganderätten till krogen Ekensberg har genom köp övergått till tullinspektör Mårten Engman, under vilken tid krogen torde ha blivit uppförd.

Under år 1752 säljer — enl. lagfartsprotokollen — Engman förenämnda krog till borgaren och traktören Olof Nordström. I köpet ingick Årsta gårds s. k. Hästhage, som sträcker sig ned mot Mörtviken och graven, därifrån till Ormsjön, vidare till foten av berget och tvärt över till sundet vid Stora Essingen. Köpesumman utgjorde ett för allt 1.800 dlr k:rmt jämte en årlig ränta av 50 dlr k:rmt. Dessutom äger Nordström rätt att av skogen erhålla vedbrand, gårdsel och stör. Beviljades köparen den 7 sept. 1852 laga fasta för sig, hustru och arvingar.

Enligt mantalslängderna ägdes Ekensberg vid förra sekelskiftet av A. B. Ekensberg, rådman Anders Reimers och Johan Åkerberg.

I köpebrev av den 27/10 1848 har lägenheten Ekensberg förvärvat av grosshandlare Carl Fredrik Settervall, vilken å detta köp den 3 mars 1858 erhållit fastebrev.

Vid lagtima hösttinget med Svartlösa härad den 5 nov. 1873 hade Stockholms transport- och bogseringsbolag ingivit begäran om lagfart.

Av köpebrevet framgick, att Carl Fredrik Settervall försålt sin lägenhet Ekensberg, enl. vad som närmare synes å en av vice kommissionslantmätare Herman Holmström år 1872 upprättad karta, till grosshandelsbolaget i Stockholm under firma Lovén & C:o, för Stockholms Transport- och Bogseringsbolag för en köpesumma av 23.000 r. r. I denna köpeskilling ingår även en frälseränta av 5 tunnor ren och strid säd, hälften råg och korn, som erlägges till frälsehemmanet Hägerstens ägare.

A.-B. Ekensbergs varv startade sin verksamhet år 1873 och har under tidernas lopp utvidgat sitt område. Sålunda inköptes av Gröndals Tomt- och Byggnads A.-B. Ekensberg nr 2 år 1903 för en köpeskilling av 75.000 kr. Taxeringsvärdet var 30.000 kr. Tomt-bolaget hade förut år 1898 köpt området i fråga av H. A. Boevie.